

ni mârifet lutufları olduğunu ifade eder. Sühreverdî eserini, aslında şeriata uygun olan sūfliliğin esaslarını açık bir şekilde ortaya koymak ve bunları savunmak gayesiyle yazdığını söyleyerek o devirde gerçek sūfîlerin azaldığını, sahte sūfîlerin her tarafı istilâ ettiğini, bu yüzden sūfliliğin mahiyetini bilmeyenlerde tasavvufa ve mutasavvıflara karşı olumsuz bir kanaat hasıl olduğunu, birçok kimsenin onları beğenmediğini ve tutumlarını reddettiğini belirtir. Bu şekilde hareket edenler sūfliliği birtakım merasim ve şekillerden (âdâb ve erkân) ibaret sanmaktadır. Sūfîler hakkındaki bu yanlış kanaati ortadan kaldırmak için onları gerçek mahiyetleriyle tanıtmak gerektiğini düşünen ve böylece eserinin yazılış gayesini açıklayan Sühreverdî, bu bakımdan kendisinden evvel aynı şeyleri söylemiş olan Serrâc, Kuşeyrî ve Hüc-vîrî'ye benzetmektedir.

‘Avârifü'l-ma‘ârif altmış üç bölümden meydana gelir. Bu bölümlerde yer alan bilgilerin çoğu daha önce aynı konuda yazılan eserlerden bazan genişletilerek, bazan da kısaltılarak aktarılmakla birlikte esere orijinallik kazandıran hususlar da bulunmaktadır; bunlar eserin tasavvuf tarihinde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. VI-IX. bölümlerde sūfîler, Melâmetîler, Kalenderîler ve bunlara özenenler hakkında verilen bilgiler, daha sonra başta Câmî olmak üzere belli başlı mutasavvıf yazarlar tarafından aynen tekrarlanmıştır. Tekke hayatını düzenleyen esaslar daha önce Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (ö. 440/1049) tarafından ortaya konulmakla birlikte belli bir düzen içinde ilk olarak ‘Avârifü'l-ma‘ârif’te açıklanmıştır. Eserin bu özelliği, tekke (ribât) müessesesinin gelişmesi ve çalış-ma tarzının belli esaslara bağlanması bakımından büyük önem taşır.

İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn'in kenarında (Kahire 1289) ve ekinde (Beyrut 1983) birkaç defa basılan ‘Avârifü'l-ma‘ârif müstakil olarak da yayımlanmıştır (Beyrut 1966, 1973). Eserin ilk yarısı Abdülhalim Mahmûd ve Mahmûd eş-Şerîf tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir (Kahire 1971). ‘Avârifü'l-ma‘ârif Ali b. Ahmed el-Mehâimî tarafından ‘Avârifü'l-lefâ'if, Ali b. Burhâneddin el-Halebî tarafından el-Laîf ‘an ‘Avârifü'l-ma‘ârif adıyla şerhedilmiştir. ez-Zevârif adlı eserin ise şârihi belli değildir. Gîsûdirâz eseri Arapça şerhetmiş ve bu şerh Farsça'ya çevrilmiştir. Seyyid Şerif el-Cürcânî ve İmam Rabbânî tarafından ayrı ayrı üzerine ta-

likat* yazılan ‘Avârif’i Muhibbuddin Ahmed b. Abdullah kısaltmıştır.

‘Avârifü'l-ma‘ârif birkaç defa Farsça'ya tercüme edilmiştir. Ahmed Nezâr, Bahâeddin Zekerîyyâ Mûltânî'nin müridlerinden Kâsım Dâvûd tarafından yapılan tercümenin ‘Avârif’in en eski tercümesi olduğunu, bu tercümenin müellifin vefatından on sene sonra (takriben 1244) yapıldığını söyler. 665'te (1267) İsmâil b. Abdülmü'min Ebû Mansûr Mâşede'nin yaptığı tercüme neşredilmiştir (nşr. Kâsım Ensârî, Tahran 1985). İzzeddin Muhammed b. Ali Kâşânî'nin Mişbâhu'l-hidâye ve miftâhu'l-kifâye adlı tercümesi ise iki defa basılmıştır (nşr. Celâl Hümeî, Haydarâbâd 1291; Tahran 1325 hş.). Zahîrûddin Abdurrahman b. Ali Buzgûş da ‘Avârif’i Farsça'ya tercüme etmiştir. Sadreddin Cüneyd b. Fazlul-lah-ı Şîrâzî'nin tercümesi Zeylû'l-ma‘ârif fi tercemetü'l-‘Avârif adını taşır. Abdullah b. Sa'deddin el-Medenî ile Zeynüddin el-Hâfî ‘Avârif’e hâşiye yazmışlardır. Kâsım b. Kutluboğa ‘Avârif’teki hadisleri tahrîc* etmiştir. Eser İran ve Hindistan'daki Sühreverdiyye tarikatı mensupları tarafından defalarca şerh ve tercüme edilmişse de bunların hiçbiri tam tercüme değildir.

Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden Bigalı Hacı Ahmed b. Seydî'nin Türkçe tercümesi 1458'de tamamlanmıştır. ‘Avârifü'l-ma‘ârif’i aynen ve üslûbunu koruyarak tercüme ettiğini, metinde geçen âyetleri Tefsîr-i Kebîr, Keşşâf, Teysîr, Hakâ'îku't-tefsîr, Te'vîlât-ı Necmiyye, el-Me‘âlim ve'l-‘uyûn gibi tefsirlere dayanarak açıkladığını söyleyen mütercim, hadisleri izah ederken de Meşârih ve Meşâbih ile Buhârî ve Müslim şerhlerine başvurduğunu ifade eder. Metinde geçen şiirler Farsça'ya ve Türkçe'ye tercüme edilmiş, eserin Farsça tercümesinden de faydalanılarak metin genişletilmiştir. Bu tercümenin Bursa Es-kî Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki (Genel, nr. 1443) nüshası 918'de (1512) istinsah edilmiş olup büyük boy 515 varak tutmaktadır. ‘Avârifü'l-ma‘ârif’in Arapça metninin okunmasına Sühreverdiyye'nin Anadolu'daki bir kolu olan Zeynîler ayrı bir önem vermişlerdir. Bu husus Zeynüddin el-Hâfî'nin Merzifonlu Şeyh Abdürrahîm-i Rûmî'ye verdiği icâzetnâmede de ifade edilmektedir. Kaynaklarda ayrıca, Ârifî adlı bir kişi ile Kânî-i Rûmî diye anılan Ahmed b. Abdullâh Bursevî'nin (ö. 1643) Şerefü'l-mülûk adlı Türkçe bir tercümesi olduğu kayde-

dilmektedir. Eser son olarak H. Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından Tasavvufun Esasları adıyla tercüme edilmiştir (İstanbul 1989). H. Wilberforce Clarke ‘Avârifü'l-ma‘ârif’i Farsça'sını esas alarak İngilizce'ye tercüme etmiş (London 1891; New York 1970), eser R. Gramlich tarafından Almanca'ya da çevrilmiştir (Wiesbaden 1978).

BİBLİYOGRAFYA:

Sühreverdî, ‘Avârifü'l-ma‘ârif, Beyrut 1966; a.e. (nşr. Kâsım Ensârî, trc. Mâşâde), Tahran 1985; Mukaddime, s. 33-66; Lâmiî, Nefehât Tercümesi, s. 529; Keşfü'z-zunûn, II, 1177; Hediyyetü'l-‘ârifîn, I, 158, 730, 755-756; İzâhu'l-meknûn, II, 129; Brockelmann, GAL, I, 569; Suppl., I, 788-789; II, 310; Abdülhay el-Hasenî, eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind, Dımaşk 1403/1983, s. 188-189; Abdülhafız F. el-Karenî, ‘‘Avârifü'l-ma‘ârif’’, Mecelletü'l-Ezher, LVI/2, Kahire 1403/1983, s. 307-312.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AVARLAR

Dağıstan ve Azerbaycan'da yaşayan müslüman bir kavim.

Sovyetler Birliği'nin ittifak cumhuriyetlerinden Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil Dağıstan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağlık yöresinde (Sulak nehrinin kolları olan Koysu Andi, Koysu Avar ve Kara Koysu havzalarında) ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuzey kısmında yaşamaktadırlar. Şâfiî mezhebine mensup olan Avarlar'ın 1979'da nüfusları 483.000 idi. Bu Avar zümresi, tarihte önemli bir rol oynamış olan Avar Hakanlığı'nı (558-805) kuranların torunları kabul edilmektedir.

Avarlar, Hunzah platosunun kuzeyindeki Maarulal ve güneydeki aşiretlerin birleşmesinden meydana gelen Bagaulal olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Doğuda Kazi - Kumuklar, batıda ise Çeçenler'le komşudurlar. İslâmiyet'in Hunzah'a Emîr Ebû Müslim tarafından yayıldığına dair bir rivayet mevcut ise de gerçekte Ebû Müslim Dağıstan'a gitmemiştir. Buna karşılık Şeyh Ebû Mesleme'nin XI. yüzyılda burada bir süre faaliyette bulunduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin tamamen İslâmlaşması, 1558-1606 yılları arasındaki kısa Osmanlı hâkimiyeti dönemine rastlar. Avar Hanlığı da bu devirden sonra teşekkül etmiştir. Avaristan'da izlerine bugün de rastlanan Nakşibendî tarikatı XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yayılmaya başlamıştır. Ağustos 1917'de Andi'de (Avaristan) toplanan Dağıstanlı âlimler

ve din adamları Nakşibendî şeyhi Hotso-
lu Necmeddin'i imam seçmişlerdir. Böy-
lece 1859'da üçüncü imam Şeyh Şâmil'in
uzun yıllar mücadele ettikten sonra Rus-
lar'a teslim olmasıyla ortadan kalkan bu
makam yeniden canlandırılmıştır. 1913'-
te bölgede 2060 cami ve 800 medrese
mevcutken bugün ancak yirmi yedi cami
ile 300 kadar din adamı bulunmaktadır.
Buna rağmen Avaristan'da Ahulgo (1839'-
da Şeyh Şâmil'in 100 müridinin şehid ol-
duğu yer), Gimri (1832'de Ruslar tarafın-
dan öldürülen ilk Nakşibendî imamı Gazi
Muhammed'in mezarının bulunduğu mevki)
ve Kuzey Azerbaycan'da Kıpçak (Ha-
cı Murad'ın mezarının bulunduğu yer) gi-
bi köyler kutsal sayılmakta ve halk akın
akın buraları ziyaret etmektedir.

XVII-XVIII. yüzyıllarda Yukarı Dağıs-
tan'da Avar Hanlığı'nın hâkimiyetini ku-
ran Ümmü Han'ın (ö. 1634) halefleri, Gür-
cü Krallığı, Şirvan, Şeki ve Derbent han-
lıklarını haraca bağlamışlar, kültürel ve
siyasî hâkimiyetlerini yerleştirmişler,
ancak bütün Avaristan'ı birleştirmeye
muvaffak olamamışlardır. Avar Hanlığı
ilk olarak 1727'de, daha sonra 1802 ve
1803'te Rus hâkimiyetini kabul etmek
zorunda kaldı. Fakat 1821'de Sultan Ah-
med Han Rus hâkimiyetine baş kaldı-
rınca Avaristan Ruslar tarafından işgal
edildi. Bununla beraber hâkimiyeti tam
olarak ellerine almayan Ruslar, Avar han-
larına Rus askerî danışmanları bulun-
durmaları şartını kabul ettirdiler.

XIX. yüzyılda Nakşibendî tarikatının
önemli bir merkezi haline gelen Avar ül-
kesinde Ruslar'a karşı direniş arttı ve
1830'da "kâfirler"le ve Ruslar'la iş birli-
ği yapan hanlığa karşı güçlü bir müca-
dele başladı. 1834'te İmam Hamza Beg
Avar Hanlığı'nı yıktı ve Ruslar'ı da ülke-
den kovdu. 25 Ağustos 1859'da İmam
Şâmil'in teslim olmasından sonra Rus-
lar Avar Hanlığı'nı tekrar kurarak başı-
na Mehtulinli İbrâhim Han'ı getirdiler.
Fakat 22 Şubat 1863'te İbrâhim Han tev-
kif edilerek sürgüne gönderildi ve 2 Ni-
san 1864'te Avar Hanlığı tamamen or-
tadan kaldırılarak burası Rus Devleti'nin
bir vilâyeti (okrug) haline getirildi.

1917'de Rusya'da ihtilâlin patlak ver-
mesi üzerine Avarlar da direnişe geçtiler
ve Hotsolu İmam Necmeddin, Uzun
Hacı, Said Şâmil gibi liderler 1925'e ka-
dar burada Bolşevik (Rus) hâkimiyeti-
nin yerleşmesine karşı mücadele etti-
ler. Ancak bu mücadele sonunda Ruslar,
Avar ülkesini Rus Sovyet Federe Sosya-
list Cumhuriyeti'ne bağlı Dağıstan Muh-
tar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir
parçası haline getirdiler.

Avar dil kolları hakkında henüz son söz
söylenememiştir. Avarca XVI. yüzyıldan
itibaren edebî bir hüviyet kazandığından
komşu diller içinde "beynelmilel dil" gö-
revini ifa etmiş, 1917 ihtilâline kadar
değişik şivelerde konuşan halkın anlaş-
ma dili olmuştur. Bugün de edebî dil
olarak, XVI. yüzyıldan beri kabileler ara-
sındaki münasebetleri düzenleyen Bol-
mats (ordu dili) şivesi esas alınmıştır. XVII.
yüzyılın ortalarından itibaren Avarca, bu
dildeki farklı sesleri karşılamak gaye-
siyle birçok işaretler de eklenerek Arap
harfleriyle yazılmaya başlanmış ve Hun-
zah kadısı Dibir (ö. 1827) bu harflere son
şekli vererek mükemmelleştirmiştir (bu-
na "Eski Acem" de denir). Avar edebiya-
tı ise aynı devirlerde Arapça yazan Ku-
datlı Muhammed b. Mûsâ ve *Kelile ve
Dimne*'yi Avarca'ya tercüme eden Kadı
Dibir'le doğmuştur. XIX. yüzyılda Avar
edebiyatı dinî ve didaktik, Şeyh Şâmil
devrinde satirik ve lirik eserlerle zengin-
leşmiştir. Bunlar arasında özellikle Kaf-
kasya-Rusya muharebelerini tasvir eden
eserler çoğunluktadır. Bu eserlerde en
önemli mevkii Şeyh Şâmil işgal eder. Bu
dönemin en meşhur ve mühim temsil-
cisi ise şair Mahmud Betl-Kahab'dır (ö.
1919). Son devrin en ünlü temsilcisi de
Hamzat Tsada'dır (ö. 1951). 1920'de Arap
harflerinin esas alındığı alfabe basitleştirilerek otuz sekiz harfe indirilmiştir (bu-
na "Yeni Acem" dendi); 1928'de Latin
ve 1938'den itibaren ise Kiril (Rus) alfa-
besi kullanılmaya başlandı. Avarca, bu-
gün Dağıstan Cumhuriyeti'nde neşriyatı
olan altı dilden (Avar, Darga, Lak, Lezgi, Ta-
basaran ve Kumuk) biridir. Avar dili kendi
yazı dilleri olmayan Andi ve Dido halkları
tarafından da kullanılmakta ve bu halk-
lar Avarlar'ın kültürü içinde erimekte-
dirler. İslâmiyet'i Avarlar varisiyle ka-
bul etmiş bulunan bu iki küçük toplu-
luktan Andiler Koysu Andi havzasında,
Didolar da merkezî Dağıstan'ın Gürcistan
sınırlarına yakın en yüksek bölgelerinde
yaşamaktadırlar. Bunun dışında Avarca
Yukarı Dağıstan'daki bazı halkların da
(Darga, Lak) ikinci dili olmuştur; fakat her
şeye rağmen Rusça idarî dil olmaya de-
vam etmektedir. Azerbaycan'daki Avarlar
ise Avarca'yı unutarak Acar Türkçesi'ni
kullanmaktadırlar. Zaten Avarca'nın hâ-
kim olduğu bölgelerde bile Türkçe her
zaman kuvvetli bir mevki işgal etmiştir.
1860'ta Kaluga'da sürgün hayatı yaşa-
makta olan Şeyh Şâmil'i ziyaret eden
Ruslar'dan İ. Zahar hatıratında, Şeyh Şâ-
mil ile Avarlar'dan oluşan yakın adam-
larının Âzerî Türkçesi'yle konuştuğunu

ve Rus ordusundaki Kazan Türkleri'yle
bu dille anlaştıklarını ifade etmektedir.

Dağıstan'ın az geçit veren dağlık böl-
gesinde (Avaristan) yerleşmiş olan Avar-
lar, konar göçer koyun besiciliği ve vadi-
lerde de ufak çapta tarımla meşgul ol-
maktadırlar. Geleneksel el sanatları çok
gelişmiş olup dokumacılık, halıcılık, ba-
kır işçiliği, dericilik, altın işçiliği, tahta
oymacılığı ve demircilik yapılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerafeddin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*,
İstanbul 1961; *İtogi Vsesoyuznoy perepisi nase-
leniya 1970 goda*, Moscow 1973, IV; *Naselenie
SSSR, Po dannum Vsesoyuznoy perepisi nase-
leniya 1979 goda*, Moscow 1980; İbrahim Kaf-
esoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1984, s. 151-
156; S. A. Tokarev, *Etnografiya Narodov SSSR*,
Moscow 1985; A. Agaev, "Dagestans: Narod,
natsiya ili druyaga obşçost?", *Sovetskiiy Dages-
tan*, sy. 2, Moscow 1985, s. 8-14; BSE, "Avars-
kaya Yazıka", "Avarskoe Hanstva", "Avartsı",
"Dagestanskaya Avtonomnaya Sovetskaya
Respublika (Literatura)", md.leri; Mirza Bala,
"Dağıstan", *İA*, III, 447-451; Fikret İşıltan, "Şeyh
Şâmil", *İA*, XI, 468-474; H. Carrère d'Encausse —
A. Bennigsen, "Avars", *EJ²* (İng.), I, 755-756.

NADİR DEVLET

AVÂSİM

(الواسم)

İslâm devletleriyle

Bizans İmparatorluğu arasındaki
müstahkem sınır bölgelerine verilen ad.

Avâsım sözlükte "korumak, engel ol-
mak; sığınmak" anlamındaki asm (عسم)
kökünden türeyen âsımenin çoğulu olup
"koruyanlar, müstahkem mevkiiler" de-
mektir. Bu müstahkem mevkiiler, İslâm
ordularının cihad maksadıyla sınırdan
uzaklaştıkları zaman veya gazâdan dö-
nerken ülkeye girmeden önce düşman
saldırılarına karşı sığınıp korundukları
bölgeler olduğu için bu adla anılmıştır.

Hz. Ömer zamanında Suriye ve el-Ce-
zîre'nin fethinden sonra İslâm devleti-
nin sınırları Toroslar'a dayanmıştı. Bizans
İmparatoru Herakleios, sınır bölgelerin-
de yaşayan halkı İslâm ordularının teh-
dit ve saldırılarından korumak gayesi-
yle iç kısımlara çekerek geniş bir sahayı
boş bıraktı. Müslümanların "ed-davâhî"
(الضواحي = dış kısımlar, dış arazi) adını
verdikleri bu saha Ernevîler zamanında
iskân edilmeye ve müstahkem mahaller
kurulmaya başlandı. Askerî düşünceler-
le özel olarak tahkim edilmiş olan bu
bölgeye *Sugür* (tekili sagr "yarık; sınır")
deniliyordu. Sugürü's-Şâmiyye ve Sugü-
rü'l-Cezîriyye olmak üzere ikiye ayrılan
bu saha Tarsus'tan başlayarak Adana-